
The role of urban spatial quality in determining the use of squares in contemporary Cities: the case of Cumhuriyet Street in Erzurum, Turkey

Fereshteh Pashaei Kamali ^{1*}, Sevgi Yilmaz²

1. Department of Architecture and Urban development, Islamic Azad University, Maragheh Branch, Maragheh, Iran & Department of Landscape Architecture, Faculty of Architecture and Design, Atatürk University, Erzurum, Turkey.

2. Department of Landscape Architecture, Faculty of Architecture and Design, Atatürk University, Erzurum 25240, Turkey.

The structure of historical cities has been formed over time based on the identity features of each city, and manifested in its historical elements and relations. Squares in historical cities have influential roles in reading and perceiving open urban spaces. Open spaces and squares are the main place of interactions and social relations. Designing urban squares with appropriate spatial features and qualities is also one of the concerns of urban landscape designers, especially in historical cities, and knowing which spatial features affect using open space, their methods and reasons are considered by researchers, designers and managers of urban space. This study aimed to investigate the characteristics of urban open space, especially living quarters, focusing on three features of shape, confinement and topography. So, this field study of urban spaces and squares around Cumhuriyet Street in Erzurum has been conducted, focused on its application and spatial elements and their arrangement in terms of meeting the people's needs. Erzurum city is a historical and important city of Turkey, whose identity and structure has changed throughout history due to interventions in different historical periods, and the current structure is the result of these changes. Most of historical developments of Erzurum city have occurred in Cumhuriyet Street in the central part of Erzurum for the formation of the initial city core in this area. First, spatial and physical characteristics, including degree of spatial confinement, the height and topography of the designated sections in the area were examined and analyzed and focusing on the effect of spatial characteristics of each section on the use of space and meeting the needs and expectations of

people, the space uses were observed, collected, and analyzed at different hours of the day, days of the week, seasons and weather conditions. The analyses include the spatial features of Cumhuriyet Street squares, sidewalks, and the number of people who use these spaces and the relationship between the space features and the uses by the users of these spaces. The observations of each section were made on different occasions during 10 months and the data collected through these observations allow us to draw the conditions of occupying different spaces in Cumhuriyet Street squares according to the changes of different days, seasons, and weather conditions during the year. The findings will help to explore approaches to revitalizing the area, evaluating and changing urban open space. The studies showed that the physical characteristics of an open space are the most important elements, determining the use of space by people. Therefore, one of the basic principles of design is to create a public open space in the city with physical features that respond to the diverse needs of society. The key to success of an open public space is the good physical features of that space. In other words, in order to design outdoor space for different activities, more attention should be paid to this particular field of research and a deeper understanding of the relationship between outdoor features and outdoor use should be created.

Keywords: Historical cities, Erzurum, Turkey, Cumhuriyet Street, urban squares, spatial features.

* Corresponding author. E-mail: Fereshteh.pashaei.k@gmail.com

نقش کیفیت فضایی شهری در تعیین نحوه بهره‌برداری از میدان‌ها در شهرهای معاصر با مطالعه خیابان جمهوری ازروم ترکیه

فرشته پاشائی کمالی^۱، سوگی یلماز^۲

^۱ گروه معماری و شهرسازی واحد مراغه، دانشگاه آزاد اسلامی، مراغه، ایران
^۲ دکتری معماری منظر، دانشکده معماری و طراحی، دانشگاه آتاتورک، ارزروم، ترکیه.
^۲ عضو هیئت علمی گروه معماری منظر، دانشگاه آتاتورک، ارزروم ۲۵۲۴۰، ترکیه.
 (تاریخ دریافت مقاله: ۱۴۰۱/۰۲/۳۰، تاریخ پذیرش مقاله: ۱۴۰۱/۰۵/۳۰)

چکیده

ساختار شهرهای تاریخی در گذر زمان بر اساس ویژگی‌های هویتی هر شهر شکل گرفته‌اند و در قالب عناصر و روابط تاریخی تجلی یافته‌اند. میدانی نیز در شهرهای تاریخی نقشی مهم و تأثیرگذار در خوانش و ادراک فضاهای شهری دارند. فضاهای باز و میدانی در شهرها محل اصلی تعاملات و روابط اجتماعی شهری بوده و طراحی منظر میدانی شهری با ویژگی‌ها و کیفیت‌های فضایی مناسب یکی از دغدغه‌های طراحان منظر شهری به‌خصوص در شهرهای تاریخی است. آگاهی در مورد اینکه کدام ویژگی‌های فضایی بر استفاده از فضای باز تأثیر می‌گذارد، چگونه و چرایی آن هم مورد توجه محققان، طراحان و مدیران فضای باز شهری است. ارزروم یکی از شهرهای تاریخی و مهم ترکیه است که هویت و ساختار مرکز اصلی آن در طول تاریخ و به‌واسطه مداخلات صورت‌گرفته در دوره‌ها و عرصه‌های مختلف تاریخی متحول شده و ساختار کنونی، حاصل این تغییرات است. بیشترین تحولات تاریخی شهر ارزروم در محدوده خیابان جمهوری در بافت مرکزی شهر ارزروم اتفاق افتاده و آن به دلیل شکل‌گیری هسته اولیه شهر در این محدوده است. بررسی‌های میدانی این پژوهش از میدانی حاشیه خیابان جمهوری ارزروم درصدد بررسی پتانسیل‌های موجود و تأثیرگذار در نحوه استفاده کاربران از فضاست و با تکیه بر مفاهیم اصلی فرم، کاربری و ویژگی‌های فضایی میدانی مورد پژوهش، محصوریت، توپوگرافی و شکل میدانی را باتمركز بر نشیمنگاه‌ها بررسی و میزان استفاده کاربران را بررسی نموده و یافته‌ها نشان می‌دهد که این مؤلفه‌ها تأثیر بسیاری در افزایش کاربران، تنوع فعالیت‌ها و نهایتاً سرزندگی میدانی داشته‌اند.

واژگان کلیدی

شهرهای تاریخی، ارزروم ترکیه، خیابان جمهوری، میدانی شهری، ویژگی‌های فضایی.

* نویسنده مسئول مکاتبات: Fereshteh.pashaei.k@gmail.com

مقدمه

از ابزارهای کلیدی برنامه‌ریزی برای ارتقای کیفیت زندگی شهری، طراحی فضاهای باز عمومی جذاب است که بتواند مردم را برای انواع فعالیت‌های اوقات فراغت جذب نماید. در این راستا، توجه روزافزونی به ارزش فضاهای باز در بافت‌های شهری از نظر تفریح، تعامل اجتماعی و سلامت ساکنان شده است. بنابراین، بسیار مهم است که این فضاها به‌خوبی طراحی شوند. محققان و طراحان با افزایش شناخت در حیطه رفاه اجتماعی و روانی و سلامتی این فضاها مٌصرانه علاقه‌مندند بدانند که کدام عوامل طراحی، چگونه و چرا، بر استفاده از فضای باز تأثیر می‌گذارد (Francis et al. 2012). طیفی از عوامل فیزیکی بر استفاده از فضای باز تأثیر گذارند، از جمله جذابیت فیزیکی فضا، اندازه و امکاناتی که ارائه می‌دهد (Kaczynski et al. 2009). دسترسی عنصری اساسی است که بر تمامی جنبه‌های فضای باز به دو صورت مستقیم و غیرمستقیم تأثیر می‌گذارد. شاید بتوان گفت که دسترسی از عناصر مهم استفاده از فضای باز است و در عین حال به‌نظر می‌رسد که کیفیت خود فضا عامل مهم‌تر دیگری در تعیین نحوه استفاده از فضاست. علاوه بر این، عوامل فوق از جمله کیفیت، ایمنی و جذابیت فیزیکی فضا با ویژگی‌های فضا پیوند تنگاتنگی دارند. عوامل جمعیت‌شناختی چون سن، جنسیت، نژاد، قومیت و پیشینه اجتماعی-اقتصادی شهروند و عوامل محیطی مانند موقعیت مکانی، دسترسی به فضای باز و آثار تاریخی و عوامل مدیریتی مانند تمیزکردن، نگهداری و نظارت بر یک فضا و عوامل جغرافیایی و آب‌وهوایی در نحوه استفاده مردم از فضای باز تأثیر گذارند (Carmona et al. 2010). همچنین افراد برای استفاده از فضای باز در شرایط آب‌وهوایی مختلف و در زمان‌های مختلف الزامات مختلفی دارند. اما این عوامل محیطی، جمعیتی و مدیریتی کاملاً تعیین‌کننده نحوه برخورد افراد با فضای باز نیستند: ویژگی‌های طراحی خود فضای باز نیز در شکل دادن به تعامل مردم با فضا بسیار مهم است. در واقع، اگر ویژگی‌های یک فضای باز به‌خوبی طراحی شود، می‌تواند به‌طور انعطاف‌پذیری نیازهای مختلف افراد مختلف را در شرایط

مهم‌ترین دستاورد تلاش‌های فرهنگی، اقتصادی و اجتماعی انسان «شهرها» هستند (Ayashm 2020) که از فرهنگ جوامع برخاسته از ارزش‌های اجتماعی- فرهنگی نهفته در بستر جامعه نشانه‌هایی کالبدی دارند. افزایش شتاب زندگی مدرن شهری به کاهش تعامل اجتماعی شهروندان با یکدیگر و غفلت از اهمیت فضاهای عمومی از جمله میداين به‌عنوان بستری برای این تعاملات اجتماعی منجر شده است (Madghalchi et al. 2020). با توجه به رشد جمعیت شهری در جهان که سریع‌تر از رشد کل جمعیت است (Golchin Moghadam and Esmailpour. 2014)، نیاز به فضاهای باز شهری را بیش از پیش می‌طلبد. میداين به‌خصوص میداين تاریخی از مهم‌ترین عناصر فضاهای باز شهری هستند که هویت و شخصیتی منحصر به فرد هر شهر را شکل می‌دهند (Omar Hussein et al. 2019). احیا، حفظ اصالت و هویت تاریخی آن‌ها جزو لاینفک برنامه‌های توسعه شهری است (El Menchawy 2011). ارتقای کیفیت زندگی در میداين جدید و قدیم نقشی مؤثر در بهبود کیفیت شهرنشینی ساکنان شهرها دارد (Rafeeian et al. 2012). این رویکرد فرصتی جدید را برای زندگی اجتماعی و فعالیت‌های مختلف مردم و گردشگران فراهم می‌آورد (Sheikh Baglo and Soltani 2018). فضای شهری به‌عنوان یک بستر فرهنگی، شامل جنبه‌های مختلف فضایی و ذهنی است و حضور انسان و کنش‌های او در آن فضا، در معنابخشی آن بسیار اهمیت دارد (Ali Nam, 2021). درمقاطع فکری و زمانی متفاوت، میداين با فعالیت‌های مختلف، نقشی مهم و ویژه را از نظر فرهنگی، سیاسی، اجتماعی و شهرسازی در شهرها ایفا کرده‌اند و همواره از عناصر مهم شهری به‌حساب آمده و با زندگی روزمره مردم عجین شده‌اند (Cybriwsky 1999). طبق نظر نظریه‌پردازان شهری، میداين یکی از عناصر اصلی و نقاط جذاب و منحصر به فرد شهرها هستند که در مقایسه با سایر مکان‌های تفریحی، میزان استفاده بالایی دارند (Pasaogullari and Doratli 2004). مدیریت و برنامه‌ریزی صحیح میداين ابزار کلیدی ارتقای کیفیت زندگی شهری است (Madanipour 1996). یکی

آب‌وهوایی مختلف و در زمان‌های مختلف برآورده کند. مطالعات نشان می‌دهند ویژگی‌های فیزیکی یک فضای باز در زمره مهم‌ترین عناصر تعیین‌کننده استفاده افراد از فضا است. بنابراین، ایجاد فضای باز با ویژگی‌های کالبدی که پاسخ‌گوی نیازهای متنوع جامعه باشد، باید یک اصل اساسی طراحی باشد که در ایجاد فضاهای باز مورد توجه قرار گیرد و همچنین باید به‌عنوان معیاری مهم در ارزیابی کیفیت فضای باز مورد توجه قرار گیرد. وقتی یک فضای باز به‌خوبی خود را نشان می‌دهد و دارای ویژگی‌های فیزیکی خوبی است که نیازهای اعضای مختلف جامعه را برآورده می‌کند، این کلید موفقیت آن است. با وجود این، بیشتر مطالعات موجود در مورد فضای باز به‌طور محدود روی مزایای رفاهی زندگی ساده در نزدیکی فضای باز متمرکز شده‌اند (Poudyal et al. 2009). پژوهش‌های نسبتاً کمی روی محتویات فیزیکی، چیدمان و ظاهر فضاهای باز متمرکز شده‌اند (Cho et al. 2008) و ویژگی‌های فضاهای باز که فعالیت بدنی بیشتر را تشویق می‌کنند، هنوز مورد بررسی قرار نگرفته‌اند. پس، چگونه می‌توان فضای باز را برای انواع مختلف فعالیت‌ها طراحی کرد و به این ترتیب نیازهای کاربران را به‌خوبی برآورده کرد؟ شواهد مربوطه مبهم است، و مبنای تجربی بسیاری از تصمیم‌گیری‌های طراحی وجود ندارد. ما امیدواریم که توجه بیشتری را به این حوزه خاص از تحقیقات جلب کنیم و درک عمیق‌تری از رابطه بین ویژگی‌های فضای باز و استفاده از فضای باز ایجاد کنیم.

۱. پیشینه پژوهش

اکثر مطالعه‌ها و پژوهش‌های انجام‌شده در خصوص ارتقا و توسعه ساختارهای فضای شهری مرز مشخصی را در خصوص شاخص‌های کمی و کیفی ارائه نداده‌اند، لیکن بسیاری از آن‌ها سعی در معرفی شاخص‌های کیفی و رای ویژگی‌های مطلوب کمی داشته‌اند و بیشتر مطالعات دهه‌های اخیر بیشتر در مورد نحوه توزیع فضاهای باز در منظر شهری (Poudyal et al. 2009)، ویژگی‌های متنوع، کارکردها، مزایا و ویژگی‌های عمومی میدین و فضاهای شهری هستند (Kaczynski et al. 2009). دکتر قهرمانی و همکارانشان در پژوهش تحلیلی بر ارتقای کیفیت

فضاهای شهری در سکونتگاه‌های غیررسمی با تأکید بر مؤلفه فرم و حس مکان در محله توس سفلی شهر توس، با بهره‌گیری از نظرات گوناگون مرتبط با کیفیت فضاهای شهری در طراحی، کیفیت‌های فرم، دسترسی، تنوع در کالبد و عملکرد را به‌عنوان معیارهای اصلی مؤثر بر کیفیت فضاهای عمومی شهری بررسی نموده و به نتایجی رسیده‌اند (Ghahrani et al. 2021). پاکزاد منظر شهری را قابل ادراک محیط می‌داند که به‌نوبه خود دارای عملکرد، فرم و معناست. معتقد است شاخص‌ها و عناصر تشکیل‌دهنده منظر شهری را بدنه‌های شهری، کف، مبلمان و تجهیزات شهری، پوشش گیاهی، آب و ... می‌داند، ولی به‌صورت شفاف الویت آن‌ها را در منظر فضاهای شهری بیان نمی‌کند (Pakzad 2006). بینگول در پژوهشی به‌مقوله مبلمان شهری در میدان کایماکاپی در شهر اسپار تا به‌عنوان عنصر مهمی از نظر هویت شهری پرداخته است. زیرا مبلمان در ایجاد هویت شهری منسجم، و ارتقای کیفیت فضاهای شهری نقش مهمی را بازی می‌کنند (Bingöl 2017). کارا هم در پژوهشی به طراحی مدرن مبلمان شهری و تأثیر آن در کیفیت فضای عمومی در شهرها به‌عنوان عنصری ضروری در ایجاد فضاهای ایمن، مفید و جذاب پرداخته و معتقد است رضایت کاربر در سطح بالا باید با توجه زیاد به جزئیات و استقامت عناصر تضمین شود (Kara 2017). موسی‌زاده و محمدی، در پژوهشی در خیابان چهارباغ عباسی اصفهان، بیان نموده‌اند که به‌منظور ایجاد فضای شهری شاد از دید کاربران، توأمان باید ابعاد عینی و ذهنی را مدنظر قرار داد تا سطوح متعالی شادی محقق شود. شاخص‌های عینی مؤثر بر افزایش شادی، مواردی چون محدودیت دسترسی و وسایل نقلیه، زیبایی، سرزندگی، مطلوبیت فضای سبز و سیما و پاکیزگی و در ابعاد ذهنی شاخص‌هایی چون احساس غرور، امنیت روزانه و شبانه، خاطره‌انگیزی و احساس صمیمیت را شامل می‌شود (Mousazadeh and Mohammadi. 2018). کوکبی و دیگران در پژوهشی به مفاهیم کیفیت زندگی شهری و تقابل مفهوم کیفیت با کمیت پرداخته‌اند و سپس معیارها و شاخص‌های کیفیت زندگی شهری را بیان نموده‌اند و در تعریف معیارهای کیفیت زندگی شهری به بُعد عینی و ذهنی توأمان پرداخته‌اند (Kokbi and Pourjafar, 2007). اکبری ریایی و امیر

عضدی در پژوهش‌ها نشان داده‌اند که برای برای شکل‌گیری فضای فعال اجتماعی ضمن توجه به مؤلفه‌های جامعه‌شناسی، از مؤلفه‌های کالبدی نیز باید استفاده کرد. از جمله مؤلفه‌هایی که می‌تواند به سرزندگی فضا کمک کند، رعایت مقیاس انسان فضا، توجه به مبلمان شهری و رؤیت‌پذیری عرصه‌های همگانی است (Akbari Riyabi and Amir Azdi 2018). نصیرپور و مولایی در پژوهشی جهت تقویت تعاملات اجتماعی مردم به اهمیت طراحی و توجه به نوع و محل و حریم مکان‌های نشستن در فضاهای باز اشاره کرده است (Nasirpour 2021).

۲. مبانی نظری

پان گل فعالیت‌های انسان را در فضاهای عمومی به سه دسته تقسیم می‌کند: فعالیت‌های ضروری-کارکردی، فعالیت‌های گزینشی-تفریحی و فعالیت‌های اجتماعی. به گفته او، درحالی‌که فعالیت‌های ضروری فارغ از کیفیت محیط فیزیکی رخ می‌دهد، اما یک شهر خوب می‌تواند شرایط مناسبی را برای بسیاری از فعالیت‌های ضروری پدید آورد. فعالیت‌های گزینشی، تا اندازه زیادی بستگی به این دارند که محیط چه چیزی به فرد می‌بخشد و چگونه رفتار و احساس وی را برمی‌انگیزد (Pakzad 2007). این پژوهش نشان‌دهنده ویژگی‌های فیزیکی یک فضای باز است که از عناصر تعیین‌کننده استفاده افراد از فضا است. کلید موفقیت فضای باز عمومی شهر ویژگی‌های فیزیکی خوب آن فضا است. طراحان فضای باز شهری آگاهانه آرایش فضایی عناصر شهری را طوری طراحی می‌کنند که علاوه بر ایجاد تصاویر ذهنی قوی، فعالیت‌های فیزیکی و تعاملات اجتماعی را برای کاربران شکل دهند. با اینکه فضاهای باز شهری با انواع مبلمان‌ها و تجهیزات شهری برای فعالیت‌هایی چون ورزش و تجمع استفاده می‌شود، ولی نشستن اغلب به‌عنوان یکی از رایج‌ترین فعالیت‌ها در فضاهای عمومی شناخته می‌شود (Whyte 1980). نشستن به‌عنوان یک فعالیت کلیدی، به بسیاری از فعالیت‌های دیگر منجر می‌شود، چون مدت‌زمان ماندن افراد با احساس راحتی و آسایش، احتمال بیشتری برای سایر فعالیت‌ها و تعاملات اجتماعی را در میان کاربران ایجاد می‌کند (Gehl 1987). بنابراین، فعالیت تفریحی نسبتاً غیرفعال، یعنی

«نشستن» که در این پژوهش متمرکز شده است، با برنامه‌ریزی فضای باز ارتباط دارد. این مطالعه مکان و نحوه تجمع کاربران در میادین محدوده خیابان جمهوری را با توجه به ویژگی‌های فیزیکی قابل توجه آن فضا، به‌خصوص در جوار بناهای تاریخی نشان می‌دهد. سازماندهی عناصر و مکان‌های نشستن رسمی یا غیررسمی در فضای باز، در چیدمان‌های متمرکز، خطی و یا پراکنده می‌تواند شکل فضایی خاصی را ایجاد کند که به عملکرد فضا کمک کند. مردم همواره به دنبال مکان‌هایی هستند که تاحدی محصور و تاحدودی باز باشند و در عین داشتن امنیت از منظر خوبی هم برخوردار باشند (Cooper Marcus and Francis 1997). بنابراین، می‌توان از عناصر مختلفی جهت محصورنمودن فضا با درجه‌بندی متفاوت به‌خصوص فضاهایی که بیش از حد در معرض دید هستند، استفاده کرد و جهت استفاده انواع فعالیت‌های اجتماعی به هر فضا نسبت به کارکرد آن درجه‌بندی متفاوتی از محصوریت داد. همین‌طور، توپوگرافی و اختلاف ارتفاع یک فضای باز می‌تواند احساس بدن را نسبت به فضا تحریک کند و طیفی از تجربیات بدنی محرک را ایجاد کند که به استفاده‌های متنوع از فضا تشویق کند. برای مثال، پله‌ها و سکوهایی که کاربران را به پریدن تشویق می‌کنند، و یا شیب‌هایی که کاربران را به اسکیت‌بورد تشویق کند (Stevens and Dovey 2004). بناهای تاریخی موجود و کیفیت عناصر شهری مورد استفاده در فضای باز نیز ارتباطی نزدیک با میزان استفاده از فضا دارد و انجام فعالیت‌ها را در منطقه تشویق می‌کنند و به افزایش سرزندگی کلی فضای باز یاری می‌رسانند (Gehl 2010). بنابراین، یک فضای باز شهری با طراحی خوب فضایی است که انتظارات و خواسته‌های کاربران را با الزامات عملکردی عناصر و چیدمان آن‌ها مطابقت می‌دهد.

این پژوهش پتانسیل‌های موجود و تأثیرگذار در کمیت و کیفیت استفاده کاربران از فضا را بررسی می‌نماید و با تکیه بر مفاهیم اصلی فرم و کاربری فضاهای باز، ویژگی‌های میادین، به‌خصوص محل نشیمنگاه‌ها را با تمرکز ویژه بر سه ویژگی شکل، محصوریت و توپوگرافی فضای باز بررسی می‌کند (جدول ۱). در اینجا، فضای «متمرکز یا نقطه‌ای» به یک مجموعه نیمکت جداشده در یک منطقه باز اشاره دارد. فضای «خطی»

شامل چند صندلی در یک ردیف است. درحالی‌که فضاهای «مسطح» مناطق چمن‌کاری‌شده یا سنگ‌فرش‌شده هستند که به

افراد اجازه می‌دهند در هر مکانی بنشینند.

جدول ۱. سه نوع ویژگی فضایی؛ فضاهای باز
Table 1: Three types of spatial features; open spaces

ردیف	ویژگی‌های محصوریت فضا	ویژگی‌های توپولوژی فضا	ویژگی‌های شکلی فضا
۱	فضای باز	فضای شیبدار	فضای مسطح
۲	فضای نیمه‌باز	فضای پله‌ای	فضای خطی
۳	فضای بسته	فضای صاف	فضای متمرکز

جهت بررسی مفاهیم بالا، مطالعات میدانی انجام‌گرفته در سه میدان با ارزش در شهر ارزروم، و در امتداد خیابان اصلی و مرکزی جمهوریت بر کاربرد و عناصر فضایی چیدمان از نظر میزان پاسخ‌گویی به نیازهای مردم تمرکز دارد. یافته‌ها به دنبال رابطه بین ویژگی‌های فضایی و پویایی استفاده از فضای باز و ارتقای درک عمیق‌تر بر چگونگی برنامه‌ریزی و طراحی فضاهای باز می‌باشد که بتواند به کاربردهای واقعی آن‌ها پاسخ دهد. دلیل انتخاب این محدوده هم، ترکیب فضاهای تاریخی و مدرن با کاربری‌های مختلط است و تنوع گسترده در ویژگی‌های فضا و عملکردهای شهری که می‌توان در آنجا یافت می‌شود. کاربری‌های محدوده شامل مرکز تجاری پالادیوم، مساجد و مدارس تاریخی، بلوک‌های اداری، مکان‌های تفریحی تجاری و ساختمان‌های مسکونی است. این پتانسیل‌ها، همگی جریان‌های قابل توجهی از عابران پیاده را به سمت این خیابان جذب می‌کنند. تنوع گسترده در طراحی میدانی و کاربری زمین، قابلیت تعمیم نتایج حاصل از این مطالعه را به سایر فضاهای باز که در مناطق شهری با کاربری مختلط ساخته شده‌اند، به حداکثر می‌رساند.

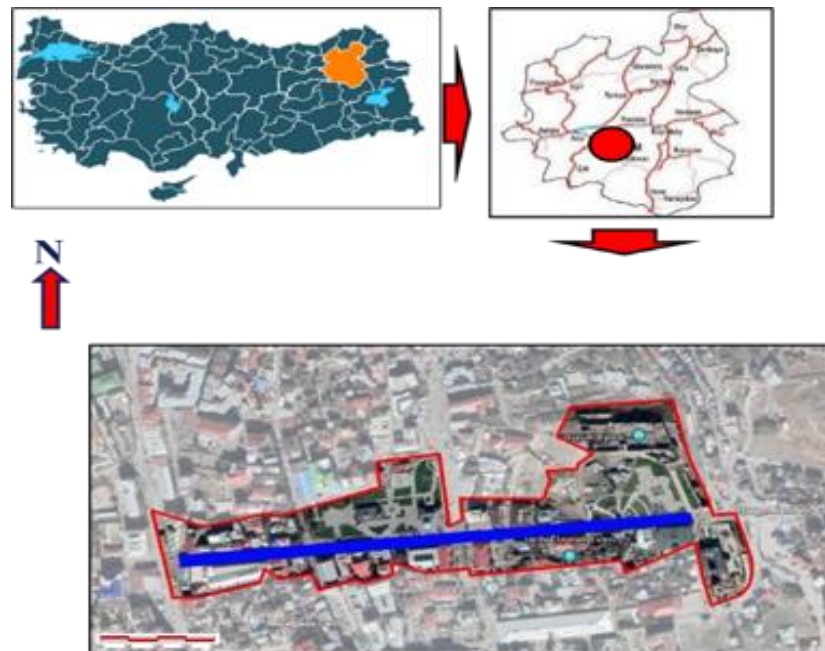
و رفتار است. در این روش کارکردهای فضای باز شهری بر اساس تجزیه و تحلیل فعالیت‌های مردم کشف و درک می‌شود که ویژگی‌های فضایی و فیزیکی مانند درجه محصوریت فضایی، ارتفاع و توپوگرافی محدوده مورد بررسی قرار گرفته و سپس با تمرکز بر نحوه تأثیر ویژگی‌های فضایی هر بخش بر استفاده از فضا و برآورده کردن نیازها و انتظارات مردم، نحوه استفاده از فضا در ساعات مختلف، روزهای هفته، فصول و شرایط آب‌وهوایی مشاهده، جمع‌آوری و تجزیه و تحلیل گردیده است. تحلیل‌ها شامل ویژگی‌های فضایی میدانی و تعداد کاربران و رابطه بین ویژگی‌ها و کاربری‌های فضاهای شهری با کاربران است. مشاهدات هر بخش طی ده ماه بین جولای ۲۰۲۱ و آوریل ۲۰۲۲، از جمله همه روزهای هفته، زمان ناهار (۲-۱ بعدازظهر) و عصرها (۸-۷ بعدازظهر) انجام شد. داده‌های جمع‌آوری‌شده از طریق این مشاهدات به ما امکان ترسیم شرایط اشغال فضاهای مختلف مورد مطالعه را با توجه به تغییرات روزها، فصول و شرایط آب و هوایی مختلف در طول سال می‌دهد. جدول ثبت مشاهدات به پیوست مقاله آورده شده است.

۴. محدوده مورد مطالعه

ارزروم، مرکز استانی به همین نام در کشور ترکیه و بزرگ‌ترین استان شرق آناتولی است (شکل ۱). این شهر در یک فلات مرتفع ۱۹۵۰ متری واقع شده و همواره در نقطه تقاطع حمل‌ونقل بین‌المللی واقع بوده است (Alparslan, 2011).

۳. روش‌شناسی و رویکرد

این پژوهش بر پایه نظرسنجی فضای عمومی و زندگی عمومی (PSPL)، روش اصلی مورد استفاده یان گل در مورد رابطه بین فضای عمومی و زندگی عمومی، یک روش شناخته‌شده و مورد استفاده در مطالعات روابط فضا

شکل ۱. موقعیت خیابان جمهوریت در ترکیه و ارزروم
Fig.1: The location of Cumhuriyet street in Türkiye and Erzurum

گرفته است. یکی از مهم‌ترین ورودی بین‌المللی شهر «دروازه تبریز» است که در انتهای شرقی این خیابان و در ارتباط با عناصر مهم شهر ارزروم بنا شده است (Pamuk 2007) (شکل ۲).

خیابان جمهوریت محور اصلی شهر در دوره‌های مختلف تاریخ ارزروم است و قلعه شهر ارزروم (ارگ ارزروم)، هسته اولیه شهر می‌باشد (Kındıçlı 2018) که در شمال شرقی خیابان مزبور قرار

شکل ۲. محدوده مورد مطالعه در بافت تاریخی شهر ارزروم و موقعیت بناهای تاریخی نسبت به آن ۱. مدرسه دومناره ۲. مسجد اولو ۳. گنبد جیم‌جیمه خاتون ۴. خانه‌های تاریخی ارزروم ۵. قلعه تاریخی ۶. مسجد جعفریه ۷. دادگاه اداری منطقه ۸. شهرداری یاقوتیه ۹. مسجد لالاپاشا ۱۰. مدرسه یاقوتیه
Fig.2: The studied area in the historical context of the city of Erzurum and the position of the historical monuments in relation to it

فضای باز مهم سیاسی-حکومتی و مذهبی افزوده و به ایجاد دید بصری بسیار زیبا قبل از ورود به دروازه اصلی شهر منجر شده است. مدرسه یاقوتیه (۱۳۱۰) و مسجد لالاپاشا (۱۵۶۲م) با میدان‌های مقابل آن‌ها از جمله مهم‌ترین افزوده‌های دوران ایلخانی و عثمانی در ساختار خیابان جمهوریت هستند (Sezen and Külekçi. 2020). با استقرار سیستم مدرن مدیریت شهری

میدان تاریخی و اصلی شهر ارزروم در مقابل مسجد جامع الو «الوجامع» (۱۱۷۹) واقع شده است (Zaman et al. 2018). در دوره‌های بعدی (دوران میان‌ه) در جنوب شرقی خیابان جمهوریت مدرسه دومناره «چفته مناره‌لی» (۱۲۶۵) در امتداد برج و باروی شهر و روبه‌روی قلعه تاریخی ایجاد شده است. این بنا، با عقب‌نشینی نسبت به بر خیابان، بر اهمیت و ارزش این

در طول تاریخ و به‌واسطهٔ مداخلات صورت‌گرفته در دوره‌ها و عرصه‌های مختلف تاریخی متحول شده است و ساختار کنونی حاصل این تغییرات می‌باشد. محدودهٔ مورد پژوهش در محلهٔ «لالا پاشا»ی ارزروم قرار گرفته است که شامل سه میدان در خیابان جمهوری است که یکی از مهم‌ترین نقاط جذب گردشگر در این شهر است (شکل ۳ و ۴).

در خیابان جمهوری روبه‌روی مسجد جعفریه و مدرسهٔ یاقوتیه با حضور ساختمان‌های بلدیه و دادگستری، که به‌گونهٔ بسیار نمادین و روبه‌روی هم استقرار یافته‌اند، مراکز سیاسی و حکومتی شهر از ارگ به این منطقه منتقل شده است (Zaman et al. 2018). مطالعه در سه‌بخش از محدودهٔ خیابان جمهوری شهر ارزروم ترکیه است. هویت و ساختار این مرکز اصلی شهر،

شکل ۳. محدودهٔ پژوهش، میدانی شماره ۱ و ۲ و ۳ در خیابان جمهوری ارزروم
(<https://www.google.com/earth/index.html>)

Fig.3: Research area, squares number 1, 2 and 3 in Cumhuriyet Street, Erzurum

شکل ۴. فضاهای مختلف سه بخش پژوهش. خطوط نقطه‌چین فضاهای مسیر و خطوط کلی فضاهای فعالیت ثابت را نشان می‌دهد
Fig.4: The different spaces of the three research departments. The dotted lines show the trajectory spaces and the outline shows the static activity spaces.

شامل می‌شود که دارای اختلاف سطح نسبت به هم و خیابان جمهوری می‌باشند که با پله‌های متعدد و رمپ‌ها به همدیگر متصل شده‌اند. این محدوده به‌تازگی با تخریب بخش‌های الحاقی به میدان بزرگ شهر تبدیل شده است. بخش ۳ شامل فضاهای باز شهری اطراف مدرسه یاقوتیه و مسجد لالا پاشا در سطوح مختلف می‌باشد که توسط رمپ‌ها و پله‌های متعدد به سطح خیابان جمهوری متصل می‌شوند (شکل ۵).

محدوده با ویژگی‌های فضایی خاص و تنوع فضاها و عملکردهای شهری مانند بناها و میدانی تاریخی، واحدهای اداری-تجاری-تفریحی و بناهای مسکونی است. بخش ۱ فضاهای اطراف مسجد اولو و مدرسهٔ چفت‌منارلی را در سطوح مختلف شکل می‌دهد که از طریق چندین پلهٔ متعدد ادغام می‌شوند. بخش ۲ فضای مقابل قلعه و برج و باروی قدیمی، خانه‌های تاریخی ارزروم و گنبد جیم‌جیمه‌خاتون را

شکل ۵. تصویر سمت راست: نمای عمومی از جهت شمال به بخش ۱ و ۲ و تصویر سمت چپ: نمای عمومی از جهت شرق به بخش ۳
Fig.5: Right: general view from the north to section 1 and 2 and left: general view from the east to section 3

۲ و ۳ است. در بخش ۲ و ۳، توزیع صندلی‌های رسمی به‌طور کامل تری با چیدمان فضاها ادغام شده است و مکان متنوعی برای فعالیت‌های تفریحی به‌خصوص در بخش ۲ ایجاد کرده که متناسب با نیاز گروه‌های مختلف است. توزیع متفاوت نشیمنگاه‌های غیررسمی در بخش ۲ و ۳ باعث به‌وجود آمدن زیرفضاهای فرعی شده که مکانی اجتماعی‌اند و موجب تسهیل انواع تعاملات اجتماعی می‌شوند (شکل ۶). در میادین، بهره‌برداری از فضا با صندلی‌های غیررسمی نیز رابطه‌ای خاص دارد. ساختارهای فضایی متنوع برای نشستن در یک میدان، نشان‌دهنده اهمیت نشیمنگاه‌های غیررسمی برای ترغیب افراد به استفاده از فضاست. تحلیل‌ها نشان‌دهنده تنوع بیشتر صندلی‌های غیررسمی در بخش ۲ و ۳ است. میانگین نسبت صندلی‌ها در جدول ۲ نشان‌دهنده اهمیت تنوع نشیمنگاه‌های غیررسمی در میادین است.

«نشستن» فعالیت مهم و از ویژگی‌های میادین خیابان جمهوریت است. روش‌های مختلفی برای چیدمان صندلی‌ها برای ایجاد مکانی برای رفع نیازهای مختلف مردم وجود دارد و اساساً دو نوع نشیمنگاه در فضای باز وجود دارد که با نیازهای مختلف افراد مطابقت دارد: رسمی و غیررسمی (Gehl 1987). نشیمنگاه‌های رسمی به صندلی‌های ثابت و متحرک اشاره دارد. نشیمنگاه‌های غیررسمی مکان‌هایی هستند که معمولاً کارکردهایی دیگر علاوه بر نشستن دارند و معمولاً زمانی که نشیمنگاه‌های رسمی به برآورده کردن نیازهای افراد قادر نباشند، مورد استفاده قرار می‌گیرند. در میادین، عناصری مانند مرز بین فضاهای مختلف، لبه‌های ساختمان، پله‌ها و لبه‌های رمپ‌ها و فلاورباکس‌ها را می‌توان با هدف ارائه صندلی‌های غیررسمی انعطاف‌پذیر برای افراد طراحی کرد. در بخش‌ها، از منظر نشیمنگاه‌های رسمی، تعداد صندلی‌های بخش ۱ کمتر از بخش

شکل ۶ نشیمنگاه‌های رسمی و غیررسمی در بخش ۲ (میدان جلوی قلعه)
Fig 6. Formal and informal seats in section 2 (square in front of the castle)

چیدمان صندلی‌ها و لبه پله‌ها و رمپ‌ها و سکوی جلوی بناها به‌خصوص مسجدها و مکان‌های تاریخی، باعث تنوع ساختارهای زیرفضایی می‌شود که به استفاده متفاوت افراد از هر زیرفضا منجر می‌گردد. این فضاها برای برآوردن نیازهای افراد مختلف مناسب است. در میدان خیابان جمهوری چیدمان صندلی‌ها رو به بناهای تاریخی است که می‌تواند تمایل کاربر برای درک بصری مناظر تاریخی و شهری را برآورده کند. فضایی با چیدمان غیرخطی نیمکت‌ها بیشتر توسط گروه‌های کوچک استفاده می‌شود، زیرا این فضا مکان مناسبی برای رویدادهای عمومی و دیگر فعالیت‌هاست. بنابراین، این فضاها علاوه بر تأمین نیاز اصلی نشستن، با طراحی متفاوت خود، زندگی اجتماعی را بهبود می‌بخشند. صندلی‌های رسمی در بخش ۱ به‌سادگی در کنار مسیر عابرپیاده در مسیر دسترسی به مدرسه چفت‌مناره ردیف شده‌اند. کارکرد اصلی این صندلی‌ها برای استراحت و انتظار افراد به‌خصوص در زمان برگزاری نمازهای یومیه به دلیل نزدیکی به مسجد اولو است که می‌توان گفت در درجه اول به‌عنوان یک مسیر تردد و انتظار است. در نتیجه، عدم تأمین نیازهای دیگر، بخش ۱ دارای کاربرد عمومی کمتری نسبت به بخش ۲ و ۳ و تنوع کمتری در استفاده از آن در طول روز و در طول سال است (شکل ۸).

نتایج شکل ۹ نشان می‌دهد که میزان استفاده از بخش ۲ و ۳ نسبت به بخش ۱ بیشتر و کمتر تحت تأثیر شرایط زمانی قرار می‌گیرد. در فضای باز شهری، افراد و گروه‌های مختلف الگوهای متفاوتی برای استفاده از فضا دارند و احتمالاً محدودیت‌ها و تسهیل‌کننده‌های متفاوتی برای استفاده از فضا دارند که نشان می‌دهد ممکن است نیاز به فضاهایی جهت کوچک‌کردن کل فضای باز وجود داشته باشد. در ارتباط با نیازهای فعالیت افراد، دریافتیم که بین الگوهای فضاها و نوسانات استفاده از فضا رابطه مثبتی وجود دارد. در بخش ۲، تنوع چیدمان‌های زیرفضا، شکل‌های فضایی متنوعی را ایجاد می‌کند و به‌نظر می‌رسد این مکان‌ها به‌خوبی پاسخگوی نیازهای مختلف اعضای جامعه مانند آرامش شخصی، فعالیت‌های اجتماعی و رویدادهای عمومی هستند که به کاهش نوسانات در نرخ استفاده کمک می‌کند.

جدول ۲. نسبت نشیمنگاه‌های رسمی در مقایسه با انواع نشیمنگاه‌های

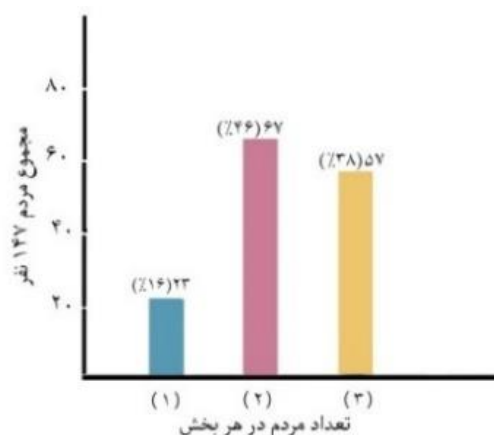
غیررسمی در سه میدان محدوده خیابان جمهوری

Table 2. The ratio of formal seats compared to the types of informal seats in three squares of Cumhuriyet street

ردیف	نوع نشیمنگاه	بخش ۱	بخش ۲	بخش ۳
۱	نشیمنگاه رسمی	۲۵٪	۳۵٪	۴۰٪
۲	نشیمنگاه غیر رسمی	۷۵٪	۶۵٪	۶۰٪

۵. کمیت استفاده از فضا

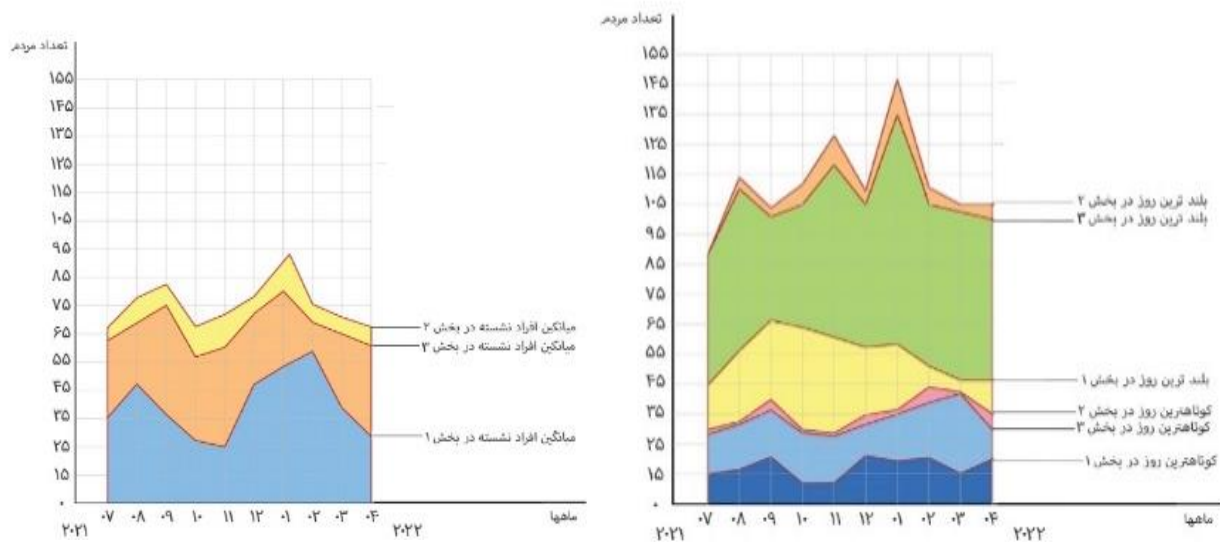
نتایج کمی مطالعه از فعالیت‌های نشستن (شکل ۷) نشان می‌دهد در سه میدان خیابان جمهوری، میانگین تعداد افرادی که در بخش ۲ و ۳ می‌نشینند، به‌طور قابل توجهی بیشتر از بخش ۱ است و فرم فضا و صندلی‌ها و انواع نشیمنگاه‌ها، تأثیر عمده‌ای بر سطح استفاده از هر بخش از این میدان را دارد.

شکل ۷. نسبت کل میانگین تعداد افراد مشاهده‌شده در هر بخش از میدان خیابان جمهوری

Fig 7. Total ratio of the average number of people observed in each section of Cumhuriyet street squares

مطالعات نشان‌دهنده این است که علاوه بر کمیت نشیمنگاه‌ها، زیرفضاهای شکل گرفته توسط نشیمنگاه‌ها نیز از عوامل کلیدی استفاده متفاوت از فضا است. یان گل در مطالعاتش در فضای باز آکر بریگه (Aker Brygge) شهر اسلو به این نتیجه رسیده که «دو برابر کردن تعداد مکان‌های نشستن... تعداد افراد نشسته را دو برابر کرده است» (Gehl 2010). ولی مطالعات نشان می‌دهد که علاوه بر تعداد، تغییرات در خود فضای باز و محدوده و جهت نشیمنگاه نیز، تأثیر بسزایی در جذب افراد برای اقامت و بازی در فضا دارد. توزیع متفاوت نشیمنگاه‌های رسمی و غیررسمی مانند

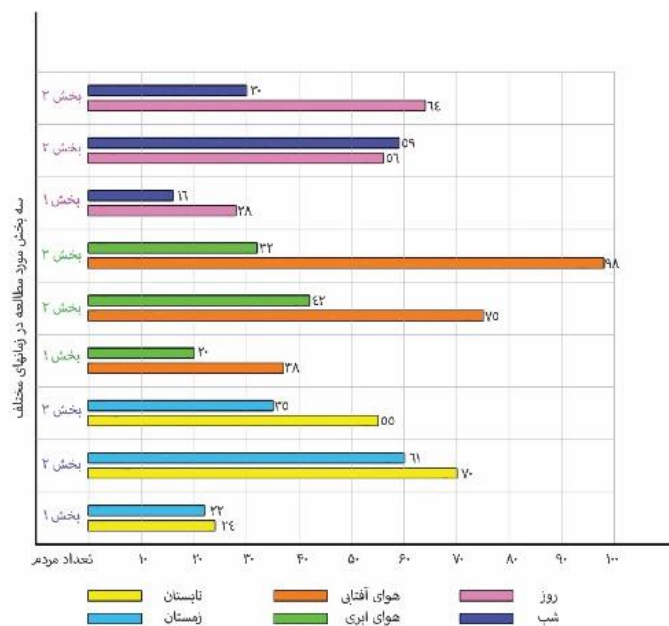

شکل ۸. میانگین کل صندلی‌های هر ماه در بخش ۱ و ۲ و ۳

Fig 8. The average of the total number of seats each month in sections 1, 2 and 3

نیازهای فعالیت افراد، دریافتیم که بین الگوهای فضاها و نوسانات استفاده از فضا رابطه مثبتی وجود دارد. در بخش ۲، تنوع چیدمان‌های زیرفضا، شکل‌های فضایی متنوعی را ایجاد می‌کند و به‌نظر می‌رسد این مکان‌ها به‌خوبی پاسخگوی نیازهای مختلف اعضای جامعه مانند آرامش شخصی، فعالیت‌های اجتماعی و رویدادهای عمومی هستند که به کاهش نوسانات در نرخ استفاده کمک می‌کند.

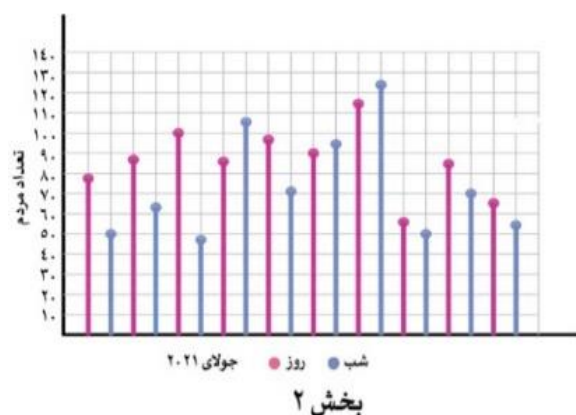
نتایج شکل ۹ نشان می‌دهد که میزان استفاده از بخش ۲ و ۳ نسبت به بخش ۱ بیشتر و کمتر تحت تأثیر شرایط زمانی قرار می‌گیرد. در فضای باز شهری، افراد و گروه‌های مختلف الگوهای متفاوتی برای استفاده از فضا دارند و احتمالاً محدودیت‌ها و تسهیل‌کننده‌های متفاوتی برای استفاده از فضا دارند که نشان می‌دهد ممکن است نیاز به فضاهایی جهت کوچک‌کردن کل فضای باز وجود داشته باشد. در ارتباط با

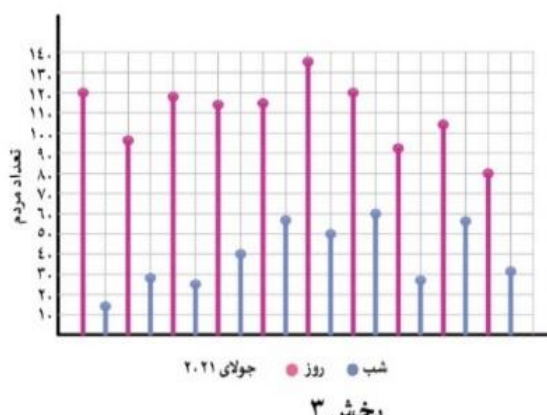
شکل ۹. میانگین تعداد کاربران از بخش‌های ۱، ۲ و ۳ در فصول مختلف، روز و شب و شرایط مختلف آب‌وهوایی

Fig 9. The average number of users from sections 1, 2 and 3 in different seasons, day and night and weather conditions

رمضان طیف وسیعی از مردم در ساعات مختلف بعد از افطار تا وقت سحر در بخش ۳ به دلیل نزدیکی به رستوران‌ها و کافه‌ها و فروشگاه‌های مختلف) و استفاده از میداين ۱ و ۳ در وقت نماز به دلیل وجود مساجد اولو در نزدیک میدان ۱ و مسجد لالاپاشا در میدان ۳ بیشتر از میدان ۲ است. مجموعه تجاری پالادیوم روبه‌روی میدان ۳ و فروشگاه‌های اطراف آن به‌خصوص رستوران‌ها و کافه‌ها نیز نقش مهم در جریان‌های مداوم بازدیدکنندگانی را ایجاد می‌کند که بسیاری از آن‌ها در شب‌های ملايم تابستان به بیرون جذب می‌شوند.

شکل ۱۰ نشان می‌دهد که تضادهایی بین استفاده از بخش ۱ و ۲ در دوره اصلی تعطیلات تابستانی در ارزش وجود دارد. تعداد افرادی که از بخش ۱ در روز استفاده می‌کردند، همیشه بسیار بیشتر از استفاده در شب بود. بخش ۲ و ۳، شامل فضاهای باز جهت لذت‌بردن مردم از آفتاب، فضای سبز و گفت‌وگو با دوستان و تماشای بازی فرزندان خود و هم‌زمان استفاده از سایه درختان روی نیمکت‌ها و نشیمنگاه‌ها در تابستان به‌خصوص در بخش ۲ نقش مهمی در غنی‌سازی زندگی اجتماعی این محدوده دارد. مشاهدات نشان می‌دهد که استفاده از میداين ۲ و ۳ در شب بیشتر از میدان ۱ است (به‌خصوص در شب‌های ماه

شکل ۱۰. تعداد افرادی که در بخش ۲ و ۳ در روز (۱-۲ بعد از ظهر) و در شب (۷-۸ بعد از ظهر) نشسته‌اند
Fig 10. Number of people sitting in section 2 and 3 during the day (1-2 pm) and at night (7-8 pm).

یک المان یا فضای سبز) همه در بخش ۲ و ۳ یافت می‌شوند (شکل ۱۱).

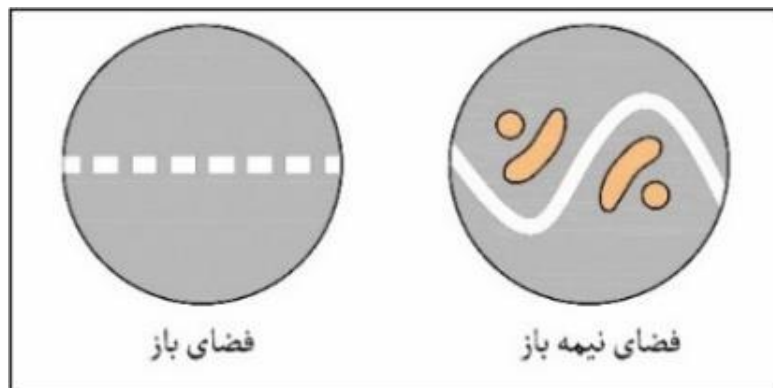
به‌منظور استفاده حداکثری از پتانسیل‌های فضای باز، در طراحی و برنامه‌ریزی این فضاها باید نیازهای گروه‌های اجتماعی مختلف در نظر گرفته شود (Germann-Chiari and Seeland 2004). در مقایسه با بخش ۱، ویژگی‌های فضای نیمه‌باز در بخش ۲ و کمتر در بخش ۳، پیش‌شرط‌هایی را برای برآوردن نیازهای فیزیکی و روحی گروه‌های مختلف ارائه می‌دهد. برای مثال، نیمکت‌های با آرایش مستطیلی در بخش ۲ نه‌تنها مکانی را برای رویدادهای عمومی ایجاد می‌کنند بلکه به‌طور گسترده توسط والدین به‌خصوص در کنار محل بازی بچه‌ها مورد استفاده قرار می‌گیرند، زیرا فضای نیمه‌باز، ایمنی فیزیکی،

۶. ویژگی‌های فضاهای باز و نیمه‌باز و استفاده از فضا

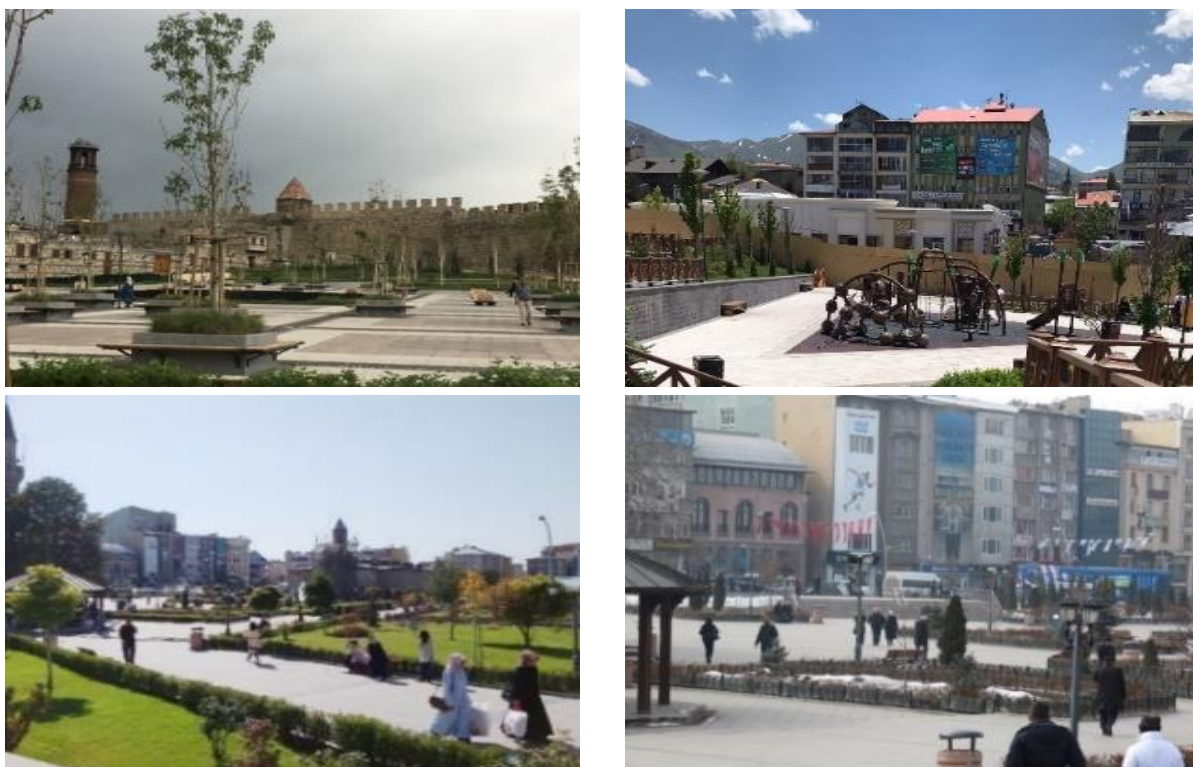
تغییرات ویژگی‌های محیطی فضاهای باز شهری می‌تواند مرزهای فضایی و احساسات فضایی خاصی مانند ایمنی، شخصیت و حس محصوربودن و حس تعلق‌داشتن را ایجاد کند که هم نیازهای فیزیکی هم نیازهای روانی کاربر را برآورده می‌کنند. در میداين محدوده خیابان جمهوری به‌خصوص در بخش ۲ و ۳ محدوده، فضاهای نیمه‌باز مختلفی وجود دارد که با ساختار فضایی، گیاهان، بناهای تاریخی، توزیع صندلی‌ها و زون‌بندی‌های مختلف تعریف شده‌اند. فرم‌های فضای باز به دلیل ساختار مسطح و صحن جلوی بناهای تاریخی و آرایش نشیمنگاهی، مرز فضایی زیادی برای ایجاد فضاهای نیمه‌باز و محصور در بخش ۱ به‌وجود نمی‌آورد. ولی فضای نیمه‌بسته (مثلاً با

افراد ایجاد می‌کنند تا چهره به چهره صحبت کنند. گوشه‌ها و مرز بین فضاها نیز در این میادین نیز پرطرفدار است. کاربری فضا در هر بخش، شکل فضا و ویژگی‌های فضای نیمه‌باز، به دلیل تعامل با نیازهای کاربری عمومی، می‌تواند تأثیر خاصی بر استفاده از فضا داشته باشد.

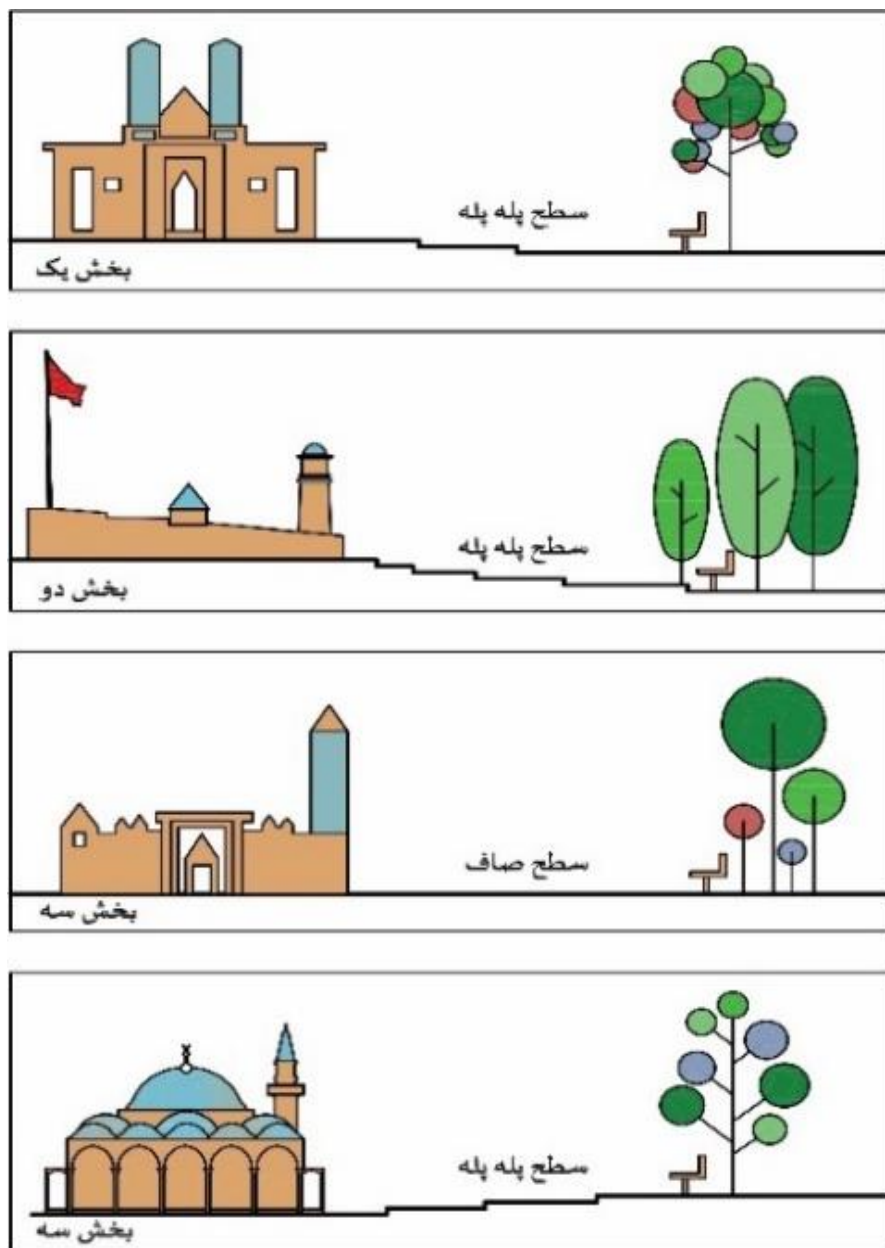
روانی و همچنین یک مکان کنترل بصری برای مراقبت از کودکان را فراهم می‌کند (شکل ۱۲). برخی دیگر از فضاهای فرعی نیز شامل ویژگی‌های نیمه‌باز خاصی با صندلی و جان‌پناه بودند. مجموعه‌ای از نیمکت‌های رودررو در بخش ۲ محبوب هستند، زیرا فضایی را برای

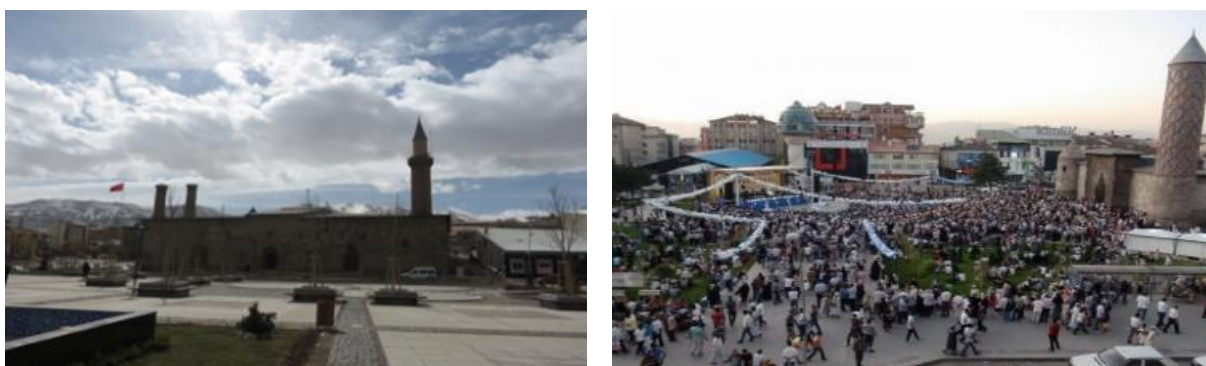
شکل ۱۱. ویژگی‌های محصوریت فضا در بخش‌های ۱ و ۲ و ۳
Fig 11. Features of space confinement in sections 1, 2, and 3

شکل ۱۲. بالا فضای با آرایش نیمکت‌های خطی در محل بازی بچه‌ها و نیمکت‌های مستطیلی در بخش ۲، پایین فضای با آرایش نیمکت‌های خطی در بخش ۳
Fig 12. Above, the space with the arrangement of linear benches in the children's playground and rectangular benches in section 2, bottom of the area with the arrangement of linear benches in section 3

شکل ۱۳. ویژگی‌های توپوگرافی فضا در بخش‌های ۱ و ۲ و ۳
 Fig 13. Features of space topography in sections 1, 2 and 3

شکل ۱۴. تصویر راست: استفاده از چمن و فضای باز در بخش ۳ (میدان اطراف مدرسه یاقوتیه) در زمان برگزاری جشن‌ها و مراسم‌ها تصویر چپ: ویژگی‌های فضایی بخش ۲
 Figure 14. The right: the use of grass and open space in section 3 during celebrations and ceremonies. The left: the spatial characteristics of section 2.

۷. توپوگرافی فضا و استفاده از فضا

علاوه بر آرایش فضایی دوبعدی و سطوح نیمه‌محصور فضا، ویژگی‌هایی که بُعد سوم عمودی فضا (اختلاف سطح و توپوگرافی) را شکل می‌دهد، نیز در کاربری آن تأثیر مهمی دارد. راه‌های زیادی برای شکل دادن به توپوگرافی فضا وجود دارد؛ به ویژه هنگامی که در ترکیب با چیدمان‌های فضایی، طراحی منظر مناسب می‌تواند صندلی‌های غیررسمی جذاب‌تری ایجاد کند که بر فعالیت‌های افراد تأثیر گذاشته و افراد را به استفاده از فضا ترغیب کنند. بر اساس تحلیل‌ها، بخش ۱ دارای دو سطح پلکانی است که فرصت‌های مشابهی را در بخش ۲ و ۳ نیز می‌توان دید. چراکه این بخش‌ها نیز دارای بناهای تاریخی بارز هستند با محوطه‌ای با اختلاف سطح که ترکیب این سطوح با سایر فضاها در بخش‌های ۲ و ۳ تنوع بیشتری از ویژگی‌های فضا را ایجاد کرده است. این بخش‌ها به دلیل نزدیکی محل کار مردم، فضاهایی برای صرف غذا و میان‌وعده و نوشیدنی و هم‌زمان لذت‌بردن از آفتاب و منظر طبیعی و تاریخی است. این مکان‌ها محیطی مفرح، راحت و کاربردی هستند و مدت زمانی که مردم از این مکان‌ها استفاده می‌کنند، معمولاً بیشتر از زمانی است که روی نیمکت‌های دیگر طراحی شده‌اند. این بدان معناست که در کنار سایر ویژگی‌های فضا، طراحی مناسب فضا از همه ابعاد می‌تواند ویژگی‌های فضایی متمایز با امکانات جذاب‌تری را برای رفع نیازهای افراد ایجاد کند که تأثیر مثبتی بر کاربری فضا دارد (شکل ۱۳).

۸. بحث و تحلیل

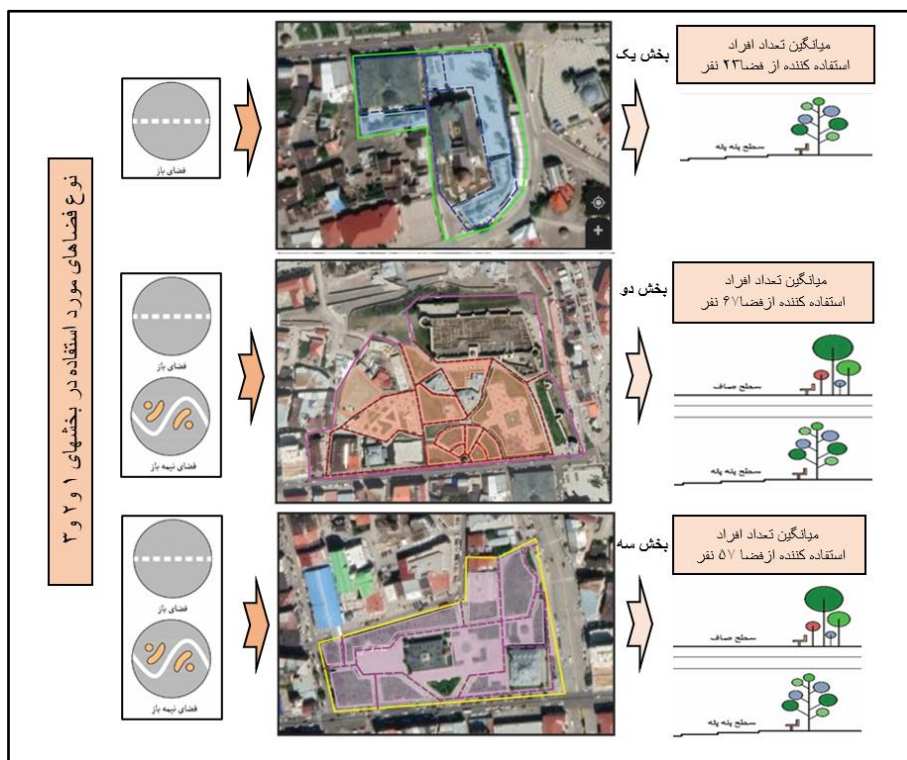
تحلیل‌ها نشان می‌دهد استفاده از این میادین، تنها به موقعیت، مقیاس و کمیت امکانات آن مربوط نمی‌شود بلکه تعاملات اجتماعی، بناهای تاریخی و محوطه‌هایشان همراه ویژگی‌های متنوع خود فضاها نیز از عوامل کلیدی سرزندگی این میادین هستند. اگرچه کاربران معمولاً یک مکان موفق را هنگام بازدید از یک مکان می‌شناسند (Carmona et al. 2003)، باید توجه داشت تعیین اینکه چرا یک فضا موفقیت‌آمیز است و چگونه موفقیت مشابهی ممکن است در جاهای دیگر ایجاد شود، دشوار است. بر اساس تجزیه و تحلیل ما، استفاده از میادین

خیابان جمهوریت تنها به موقعیت، مقیاس و کمیت امکانات آن مربوط نمی‌شود؛ تعامل با نیازهای عمومی، ویژگی‌های متنوع خود فضاها نیز از عوامل کلیدی تأثیرگذار هستند. این مطالعه تأیید می‌کند که مردم میادینی را که دارای ویژگی‌های فضایی بیشتری هستند، به میادین دیگر ترجیح می‌دهند (شکل ۱۴).

بر اساس مشاهدات، کاربران میادینی را که تنوع ویژگی‌های فضایی بیشتری دارند، به فضاها دیگر ترجیح می‌دهند. در شکل ۷ میانگین تعداد کاربران با نه ویژگی فضایی یعنی: چیدمان‌های جداشده، خطی و توزیع‌شده اشیاء، از جمله نشستن، محیط‌های باز، نیمه‌باز و محصور و توپوگرافی مسطح، پلکانی و شیبدار. طبق شکل ۷ از مجموع کاربران این سه بخش، ۶۱ درصد آن‌ها از بخش یک و ۴۶ درصد از بخش ۲ و ۳۸ درصد از بخش ۳ و فضاهای فرعی ایجادشده در آن‌ها استفاده می‌نمایند. تفاوت زیاد در سرزندگی فضاهای مطالعه نشان‌دهنده ارتباط ویژگی‌های فضایی هر بخش با تعداد متفاوتی از کاربران و روش‌های متفاوتی استفاده مردم از آن فضاهاست. کاربران بخش ۱ این مطالعه بیشتر بازدیدکنندگان بناهای تاریخی این بخش به خصوص مدرسه چفت‌منارلی و نمازگزارانی هستند که در مسجد تاریخی و بزرگ اولو نماز می‌گزارند. در بخش ۲، تا قبل از تخریب ساختمان‌های محدوده جلوی قلعه و تبدیل آن به یک میدان شهری بزرگ، بیشترین کاربران محدوده خیابان جمهوریت را در میدان شهر یعنی بخش ۳ داشتیم. این بخش دارای دو اثر مهم تاریخی مسجد لالاپاشا و مدرسه یاقوتیه، مرکز خرید پالادیوم و واحدهای تجاری و رستوران‌ها و کافه‌هاست. از طرفی، در این چند سال اخیر به محوطه جلوی قلعه به میدان با همان پتانسیل‌های بخش ۳ و بزرگ‌تر از آن به یک میدان بزرگ و مهم شهری تبدیل گشته است. این میدان شامل بناهای قلعه تاریخی و برج و بارویش، خانه‌های قدیمی ارزروم، مقبره جیم‌جیمه سلطان و مدرسه جعفریه و واقع شدن مقابل مسجد اولو و مدرسه چفت‌مناره در بخش یک این محدوده، با ویژگی‌های فضایی منحصربه‌فرد و محبوب در بین کاربران پتانسیل بالایی جهت جذب مردم و توریست‌ها را داراست که نشان‌دهنده تأثیر قوی ویژگی‌های فضا بر استفاده از میدان را دارد. بخش ۳ در زمان اعیاد و مراسم مذهبی همچنان پذیرای

به نظر می‌رسد که تنوع بیشتر ویژگی‌های فضا، عاملی معنادار در ایجاد فضاهای باز برای همه افراد، در دسترس برای استفاده روزمره و همچنین تسهیل تعامل اجتماعی است (جدول ۳ و ۴).

مردم ارزشمندی است. داده‌های ما نشان می‌دهد میادین با ویژگی‌های فضایی بیشتر و ویژگی‌های منحصر به فردتر، محبوب‌تر در بین کاربران هستند. این نشان می‌دهد که ویژگی‌های فضا تأثیر قوی بر استفاده از فضای باز دارد. به عنوان یک مشاهده گسترده،

جدول ۳. انواع ویژگی‌های فضا و میانگین استفاده از فضا برای هر بخش از محدوده خیابان جمهوری. Table 3. Types of space features and average space usage for each part of Cumhuriyet Street.

جدول ۴. ویژگی‌های فضایی و نتایج بخش‌های مورد مطالعه در محدوده خیابان جمهوری. Table 4. Spatial characteristics and results of the researched sections in Cumhuriyet Street

ردیف	مؤلفه‌ها	بخش ۱	بخش ۲	بخش ۳
۱	نوع فضاهای مورد استفاده در بخش‌های	فضای باز	فضاهای باز و نیمه‌محصور	فضاهای باز و نیمه‌محصور
۲	نوع فضاها از نظر شکلی	طراحی منظم	طراحی نامنظم	طراحی منظم
۳	نوع نئوگرافی فضاها	سطح پله پله	سطح صاف و پله پله	سطح صاف و پله پله
۴	ترجیح کاربران برای استفاده از فضا به دلیل تنوع صندلی‌ها و نشیمنگاه‌ها و مبلمان شهری	ترجیح سوم	ترجیح اول	ترجیح دوم
۵	قابلیت فضا برای برگزاری جشنواره‌های مختلف و گردهمایی‌های فرهنگی و اجتماعی و ...	سوم	اول	دوم
۶	ترجیح کاربران به دلیل داشتن ریزفضاها و فضاهای نیمه‌باز	سوم	اول	دوم
۷	ترجیح کاربران به دلیل بناهای تاریخی موجود در هر فضا	اول	دوم	دوم
۸	ترجیح استفاده کودکان و سالمندان از فضا به دلیل طراحی لنداسکیپ و فضاهای مناسب	سوم	اول	دوم
۹	دسترسی آسان کاربران	دوم	اول	سوم
۱۰	میانگین تعداد افراد استفاده‌کننده از فضا	۲۳ نفر	۶۷ نفر	۵۷ نفر

نتیجه‌گیری

مداوم بالا بود. این نشان می‌دهد که ممکن است نیاز به فضاهایی برای ارائه انواع ویژگی‌ها یا فرم‌های فضای چندمنظوره برای کمک به افزایش استفاده کلی از فضای باز وجود داشته باشد. بنابراین، ایجاد انواع زیرفضاها نه تنها تنوع بصری فضای باز و میدانی را افزایش می‌دهد بلکه به میزان استفاده از آن فضا نیز می‌افزاید. تجزیه و تحلیل‌ها نشان می‌دهد که می‌توان با ایجاد تنوع ویژگی‌های فضایی مناسب، افراد بیشتری را برای شرکت در فعالیت‌های متنوع‌تر جذب کرد. بنابراین، یافته‌ها یک رویکرد دقیقی را توصیه می‌کنند که بر اساس تجزیه و تحلیل کامل یک فضای باز، فرم فضای آن، ساختار، امکانات و ویژگی‌های فضای مربوطه، قبل از تصمیم‌گیری در مورد استراتژی برای افزایش سرزندگی یک فضای باز است. پیشنهاد می‌شود که در مطالعات آینده، بررسی بیشتری روی جزئیات فعالیت‌های کاربران میدانی و فضاهای باز مختلف و عوامل فضایی مورد استفاده در فضاهای باز انجام شود. از منظر برنامه‌ریزی، درک اینکه چگونه تراکم استفاده، ظرفیت و عواملی را که بر استفاده از فضاهای باز جدید تأثیر می‌گذارند، می‌توان از طریق مقایسه مجموعه بزرگ‌تری از مطالعات موردی شناسایی کرد. این اطلاعات به توسعه پایدار و استفاده بیشتر از فضای باز کمک می‌کند. همچنین می‌تواند یک نقطه مرجع مفید برای مدیران و طراحان برای پرداختن به طراحی، ارزیابی و تحول آینده فضاهای باز شهری باشد.

نتایج ما ویژگی‌های مختلف فضایی و استفاده از فضای باز شهری و عوامل مختلفی را که می‌تواند بر استفاده مردم از فضای باز تأثیر بگذارد، برجسته می‌کند. مطالعه ما نشان داده است که تفاوت زیادی در سرزندگی فضاها بین میدانی خیابان جمهوری وجود دارد و ویژگی‌های فضایی هر بخش با تعداد متفاوتی از کاربران و روش‌های متفاوتی که مردم از آن استفاده می‌کنند مرتبط است. تجزیه و تحلیل ما نشان می‌دهد که این ویژگی‌های فضایی در میدانی اثرات متفاوتی از نظر تسهیل و محدودکردن استفاده از فضا دارند. به‌طور کلی، از اطلاعات به‌دست‌آمده از مشاهدات و نتایج پرسشنامه کیفی می‌توان نتیجه گرفت که شکل و محصوریت و توپوگرافی هر میدان با ایجاد نشیمنگاه‌های متنوع تأثیر زیادی در افزایش کاربران، تنوع فعالیت‌های این میدانی و نهایتاً سرزندگی میدانی داشته‌اند. می‌بینیم هرچه یک فضا فعالیت‌های متنوع‌تری ارائه دهد، میزان بهره‌برداری از فضا بیشتر می‌شود، در مقایسه با طراحی فضایی یکنواخت در بخش ۳، الگوهای مختلف زیرفضا در بخش ۲ دامنه انتخاب بسیار بیشتری را برای افراد برای برقراری ارتباط، بازی و جمع‌شدن در داخل فضا فراهم می‌کند که به معنای استفاده بالاتر و منظم‌تر از این فضاهاست. در بخش ۲ در مقایسه با بخش ۱، که در آن سطوح استفاده تا حد زیادی به نور روز و هوای آفتابی وابسته بود، میزان استفاده از بخش ۲ به دلیل فعالیت‌های متنوعی که فضاهای آن پشتیبانی می‌کردند، به‌طور

فهرست منابع

- اکبری ریایی، محمد و امیرعسدی، حسین. ۱۳۹۸. راهکارهای طراحی فضاهای عمومی باهدف شکل‌گیری تعاملات اجتماعی در محله گنبد کازرون. فصلنامه مطالعات طراحی شهری و پژوهش‌های شهری شماره ۳
- آیسم، معصومه. ۱۳۹۹. واکاوی تأثیرات کلان‌روندها بر آینده شهر ایرانی-اسلامی با رویکرد تحلیل ساختاری و سناریونگاری؛ نمونه موردی بافت تاریخی تبریز. مجله فرهنگ معماری و شهرسازی اسلامی. سال پنجم. پاییز و زمستان ۱۳۹۹ شماره ۲
- پاکزاد، جهان‌شاه. ۱۳۸۵. مبانی نظری و فرآیند طراحی شهری. تهران: انتشارات شهیدی.
- پاکزاد، جهان‌شاه. ۱۳۸۶. سیر اندیشه‌ها در شهرسازی از آرمان تا واقعیت. تران، شرکت عمران شهر جدید
- رفعیان، مجتبی. و زهرا عسگری‌زاده. و مهناز فرزاد. ۱۳۹۲. مطلوبیت‌سنجی محیط‌های شهری: نگرشی تحلیلی در سنجش کیفیت محیط شهری، رویکردها، شاخص‌ها، روش‌ها. انتشارات نشر شهر تهران (وابسته به سازمان فرهنگی هنری شهرداری تهران).
- شیخ‌بگلو، رعنا، زهرا سلطانی. ۱۳۹۸. مطلوبیت گردشگری شبانه شهری از دیدگاه گردشگران مطالعه موردی: گردشگران شهر شیراز. فصلنامه

گردشگری شهری، دوره ۶، شماره ۱.

علی نام، زهرا. ۱۴۰۰. بررسی فرایند موقعیتی تولید معنا در فضاهاى شهری از منظر نظریه ادراکات اعتباری. فرهنگ معماری و شهرسازی اسلامی. سال ۶، شماره ۲، دوفصلنامه

قهرمانی هومن، نگار کارآموز و عطیه قاسمی. ۱۴۰۰. تحلیلی بر ارتقاء کیفیت فضاهاى شهری در سکونتگاه‌های غیررسمی با تأکید بر مؤلفه فرم و حس مکان، نمونه‌موردی: محله توس سفلی، شهر تاریخی توس. مجله جغرافیدانان. دوره ۱، شماره ۱.

کوکبی، افشین. پورجعفر، محمدرضا. ۱۳۸۴. برنامه‌ریزی کیفیت زندگی شهری در مراکز شهری. تعاریف و شاخص‌ها. مجله جسارت‌های شهرسازی، شماره ۱۲.

گلچین‌مقدم، امید و نجما اسماعیل‌پور. ۱۳۹۳. طراحی سازمان بصری مطلوب خیابان‌های شهری با تکیه بر توقعات کیفی مردم، مطالعه موردی: خیابان فرحزادی- تهران، همایش ملی نظریه‌های نوین در معماری و شهرسازی، دانشگاه آزاد اسلامی واحد قزوین.

مدقالچی، لیلا. مرتضی میرغلامی و مهدی نیلی‌پور. ۱۳۹۹. تبیین الگوی برنامه‌ریزی فرهنگی بوستان‌های شهری. فرهنگ معماری و شهرسازی اسلامی، سال پنجم، شماره دوم- پاییز و زمستان.

موسی‌زاده، علی و مریم محمدی. ۱۳۹۸. بازشناسی عوامل مؤثر بر ارتقای کیفیت شادمانی در فضای شهری با بهره‌گیری از اصول رویکرد شهر شاد نمونه‌موردی: خیابان چهارباغ عباسی اصفهان. فصلنامه برنامه‌ریزی رفاه و توسعه اجتماعی، شماره ۳۷.

نصیری‌پور، فاطمه‌الزهرا و ندا مولایی بیرگانی. ۱۴۰۰. اصول و معیارهای طراحی فضاهاى عمومی شهری با رویکرد تقویت تعاملات اجتماعی استفاده‌کنندگان از فضا نمونه‌موردی: پارک ساحلی کیانپارس. جغرافیا و روابط انسانی، تابستان، دوره ۴، شماره ۱.

منابع انگلیسی

- Akbari Riyabi, Mohammad and Amir Azdi, Hossein. 2018. Solutions for designing public spaces with the aim of forming social interactions in Gonbad Kazeroon neighborhood. Quarterly Journal of Urban Design Studies and Urban Research No3[in Persian].
- Ali Nam, Zahra. 2021. Investigating the Situated Process of Meaning Development in Urban Spaces from the Perspective of Conventional Perception (E'tebariat) Theory. Architectural culture and Islamic urbanism. Year 6, N 2, bi-quarterly [in Persian].
- Alparslan, Y. 2011. Bilinmeyen Erzurum Ürün Kodu. Turkey: Zafer Ofset [in Turkish].
- Ayashm, Masoumeh. 2020. An Analysis of the Megatrends Effects on the Future of the Iranian-Islamic City through Structural Analysis and Scenario Planning: A Case Study of the Historical Context of Tabriz. Journal Culture of Islamic Architecture and Urbanism, Fifth Year Fall and Winter. N 2[in Persian].
- Bingöl, Bora. 2017. Kent mobilyalarının kentsel mekanlarda kent kimliği ile ilişkilendirilmesi: Isparta Kaymakkapı Meydanı Örneği. İleri Teknoloji Bilimleri Dergisi, Journal of Advanced Technology Sciences ISSN:2147-3455 [in Turkish].
- Carmona, M., Health, T., OC, T. & Tiesdell, S. 2003. Public Spaces_ Urban
- Carmona, Matthew., Steve. Tiesdell, Tim. Heath, and Taner. Oc. 2010. Public Places – Urban Spaces: The Dimensions of Urban Design. 2nd ed. Oxford: Architectural Press.
- Cho, Seong-Hoon., Neelam. C. Poudyal, and Roland. K. Roberts. 2008. "Spatial Analysis of the Amenity of Value of Green Open Space." Ecological Economics 66. doi:10.1016/j.ecolecon.2007.10.012.
- Cooper Marcus, Clare., and Francis Caroln. 1997. "People Places: Design Guidelines for Urban Open Space." Toronto: John Wiley & Son.
- Cybriwsky, Roman. 1999. "Changing Patterns of Urban Public Space – Observations and Assessments from the Tokyo and New York Metropolitan Areas." Cities (London, England) 16: 223–231. doi:10.1016/S0264-2751(99)00021-9.
- El Menchawy, Ahmed., Sharif.S., Aly, M. A., Hakim, 2011. The impact of urban sprawl on the heritage areas through the urban fabric of cities. Sustainable Development and Planning, V 299.
- Francis, Jacinta., Lisa.J. Wood, Matthew. Knuiman, and Billie. Giles-Corti. 2012. "Quality or Quantity? Exploring the Relationship between Public Open Space Attributes and Mental Health in Perth, Western Australia." Social Science & Medicine 74. 10.
- Gehl, Jan. 1987. Life between Buildings: Using Public Space. Washington: Island Press.
- Gehl, Jan. 2010. Cities for People. Washington: Island Press.
- Germann-Chiari, Christina., and Klaus. Seeland. 2004. "Are Urban Green Spaces Optimally Distributed to Act as Places for Social Integration? Results of a Geographical Information System (GIS) Approach for Urban Forestry Research." ForestPolicyandEconomics6.
- Ghaharani Homan, Negar Karamoz and Atiye Ghasemi. 2021. An analysis on improving the quality of urban spaces in informal settlements with an emphasis on the form component and the sense of place, a case example: Tos Safali neighborhood, the historical city of Tos. Journal of geographers. V 1, N 1[in Persian].

- Golchin Moghadam, Omid and Najma Esmailpour. 2014. Designing the optimal visual organization of urban streets based on people's qualitative expectations, case study: Farahzadi Street- Tehran, National Conference of New Theories in Architecture and Urban Planning, Qazvin Islamic Azad University [in Persian].
- Kaczynski, Andrew.T., Luke.R., Potwarka, Bryan.J.A., Smale, and Mark.E., Havitz. 2009. "Association of Parkland Proximity with Neighborhood and Park-Based Physical Activity: Variations by Gender and Age." *Leisure Sciences* 31. doi:10.1080/01490400802686045.
- Kara, Barış. 2017. Modern kent mobilizasyonu tasarımı ve kentsel mekan kalitesi. *İleri Teknoloji Bilimleri Dergisi Journal of Advanced Technology Sciences* ISSN:2147-345.
- Kindiğlı, M.L. 2018. A heritage from central Asia to Anatolia: Erzurum citadel minaret. *Journal of Turk'sh researches institute, TAED-* 62.
- Kokbi, Afshin. Pourjafar, Mohammadreza. 2007. Planning the quality of urban life in urban centers. Definitions and indicators. *Courage of Urbanization*. N. 12[in Persian].
- Madanipour, Ali. 1996. *Design of Urban Space: An Inquiry into a Socio-Spatial Process*. Sussex: John Wiley & Sons.
- Madanipour, Ali. 1999. "Why are the Design and Development of Public Spaces Significant for Cities?" *Environment and Planning B: Planning and Design* 26. 6.
- Madghalchi, Leila. Morteza Mirgholami and Mehdi Nilipour. 2020. Explaining the Model of Cultural Planning of Urban Parks. *Culture of Islamic architecture and urban planning*, V6. N2. Fall-Winter [in Persian].
- Mousazadeh, Ali and Maryam Mohammadi. 2018. Identifying the effective factors on improving the quality of happiness in the urban space by using the principles of the happy city approach, a case study: Chaharbagh Abbasi Street, Isfahan. *Welfare and Social Development Planning Quarterly*, N. 37[in Persian].
- Nasirpour, Fatemeh Al-Zahra and Neda Moulai Birgani. 2021. The principles and criteria of designing urban public spaces with the approach of strengthening the social interactions of space users, a case example: Kianpars Beach Park. *Geography and human relations*, summer, V 4. N 1.
- Omar Hussein, Ali., Nor Haslina, Jaafar., Mohd Khairul, A., Mat Sulaiman O., Abdulwahhab, K., 2019. Square as Urban Space in Iraq: The Effectiveness of Design Attributes on Social Interaction. *International Journal of Recent Technology and Engineering (IJRTE)* Volume-7 Issue-6S2.
- Pakzad, Jahanshah. 2006. *Theoretical foundations and process of urban design*. Tehran. Shahidi Publications [in Persian].
- Pakzad, Jahanshah. 2007. *The evolution of ideas in urbanization from ideal to reality*. Tehran: New Cities Civil Company [in Persian].
- Pamuk, B. 2007. İpek yolu ticareti ve Erzurum. *Tarih incelemeleri dergisi*, Volume XXII, number 2, 125-143[in Turkish].
- Pasaogullari, Nil., and Naciye. Doratli. 2004. "Measuring Accessibility and Utilization of Public Spaces in Famagusta." *Cities* (London, England).
- Poudyal, Neelam.C., Donald.G., Hodges, Bruce. Tonn, and Seong-Hoon., Cho. 2009. "Valuing Diversity and Spatial Pattern of Open Space Plots in Urban Neighborhoods." *Forest Policy and Economics*.
- Rafeeian, Mojtaba. and Zahra Asgarizadeh. and Mahnaz Farzad. 2012. *Urban Environments Desirability analytical approach to in measur urban environmental quality (approaches, indicators, methods)*. Tehran Shahr Publications [in Persian].
- Sezen, İ. Külekçi, E.A. 2020. Kentsel Kimlik Bileşenleri ve kiş turizmi ilişkisi: Erzurum kenti örneği. *Atatürk üniversitesi sosyal bilimler enstitüsü dergisi*, 24(4) [in Turkish].
- Sheikh Baglo, Rana. Zahra Soltani. 2018. the desirability of urban night tourism from the point of view of tourists, case study: tourists of Shiraz city. *Urban Tourism Quarterly*, No. 6. No. 1[in Persian].
- Stevens, Quentin., and Kim., Dovey. 2004. "Appropriating the Spectacle: Play and Politics in a Leisure Landscape." *Journal of Urban Design* 9. 3. 351-365.
- Whyte, William. H., 1980. *The Social Life of Small Urban Spaces*. Washington, DC: Conservation Foundation.
- Zaman, M. Sevindi, C. Birinci, S. 2018. Tarihi yolların Buluştuğu Erzurum şehrindeki beşeri turistik eserler. *Atatürk üniversitesi sosyal bilimler enstitüsü dergisi*, volume 22, 581-601[in Turkish].